

μαρμαρυγὰς αὐτοῦ ὁ θεὸς τῆς φιλλίας ἀστήρ, καὶ ἡ αἰγλή τῆς ἐνθαρόνσεως τῶν φιλομούσων οὐ παύσεται φωτίζουσα τὸν ἀτέρμονα καὶ τρικυμώδη πλοῦν τῆς φιλολογικῆς ἡμῶν ὁλκάδος.

Τὸ πρόγραμμα τῆς πορείας ἡμῶν ἔσται τὸ αὐτὸ συμπληροῦντες τὰς ὑπὸ τῆς πείρας ὑποδειχθείσας ἡμῖν ἐλλείψεις διὰ τῆς φιλομούσου καὶ εὐγενοῦς ἡμῶν ὑποστηρίξεως, προβαίνομεν θαρραλέοι εἰς τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ ἔργου ἡμῶν, ἐπικαλοῦμενοι ἐπὶ τούτῳ τὴν ἀντιληψὶν τῆς Θείας Προνοίας φανοῦμεν τὸ θεσπέσιον ἐκεῖνο τῶν εὐκλεῶν προγόνων ἡμῶν «Σταγόνες ὕδατος πέτρας κοιλαίνουσιν θαρσεῖν χρῆ, τάχα κεν αὖριον ἄμεινον ἔσται».

Ἐν Πειραιεῖ κατὰ Ἀπρίλιον τοῦ 1885.

Δ. Κ. ΣΑΚΕΛΑΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΤΡΙΤΟΥ ΤΟΜΟΥ

ΤΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ ΤΟΥ ΒΕΡΓΚΙΟΥ¹

Ἀναγράψαντες τὰ χρήσιμα περὶ τοῦ δευτέρου τόμου τῆς Ἑλληνικῆς γραμματολογίας τοῦ Θεοδώρου Βεργκίου², ἦν ὡς μετατάφιον ἔκδοσιν προάγει εἰς φῶς ὁ ἐν φιλολόγοις εὐδόκιμος *Hinrichs*, κατ' ἀκολουθίαν ὀφείλομεν νὰ ὑποτυπώσωμεν διὰ βραχυτάτων ἢν ποιοῦνται κρίσιν οἱ περὶ τῶν τοιούτων μάλιστα ἐπαίοντες καὶ περὶ τοῦ τρίτου τόμου, τοῦ ἀπολιπόντος τὰ πιεστήρια περὶ τὴν λήξιν τοῦ παρεληλυθότος ἔτους. Ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος λοιπὸν τόμος πρὸς τινι προσθήκῃ εἰς τὸν δεύτερον (ἀπὸ σελ. IX—XI) περιέχει τὴν ἐπεξεργασίαν τῆς τραγωδίας. Καὶ εἰσαγωγή μὲν εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν οὐσίαν τῆς δραματικῆς ποιήσεως τῆς τε τραγωδίας χωρεῖ μέχρι τῆς σελίδος 174, τὸ δὲ λοιπὸν τοῦ τόμου, οὗ ἡ ἐπιγραφή «*Die Tragödie*»³ διαρροῦσι τρία μέρη, ὧν πάλιν προέτακται διεξοδικὴ εἰσαγωγή (ἐκ σελ. 175—252). Ἐν τέλει δὲ τῆς εἰσαγωγῆς αὐτῆς ὑπάρχει ἀνακεφαλαίωσις (σελ. 248 κ. ἐ.). Καὶ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ μέρει ἐξετάζονται αἱ ἀρχαὶ τῆς τραγωδίας (Ὀλυμ. 61—69), τουτέστιν ὁ Θέσπις, ὁ Χαρίλαος, ὁ Πρατίνος, ὁ Φρόνιχος, ὁ Πολυφράδμων καὶ ὁ Ἀριστίας. Εἶτα δ' ἐπιτεταίνεται ἡ ἐποχὴ τῆς ἀκμῆς ἀπὸ τοῦ α. ἔτους τῆς 70 μέχρι τοῦ γ', τῆς 93 Ὀλυμπιάδος, ἐν ᾗ διαστέλλονται τρία τμήματα· I) ὁ Αἰσχύλος σελ. 277—356, II)

ὁ Σοφοκλῆς σ. 356—465 καὶ III) ὁ Εὐριπίδης σ. 465—601. Τούτοις ἔπονται ἐν συναφῇ οἱ τραγικοὶ δευτέρως καὶ τρίτης τάξεως μέχρι ἰσουλίδος 619. — Τὸ τρίτον τμήμα τελευταῖον περιλαμβάνει τὴν μετέπειτα ὑπαρξίν τῆς τραγικῆς ποιήσεως (ἐν σελ. 619—620) ἀπὸ Ὀλυμ. 94—120, ὅτε ἀπαντῶσι τὰδε τὰ ὀνόματα Ἀστυδάμας⁴ ὁ πρεσβύτερος καὶ νεώτερος, Σοφοκλῆς καὶ Εὐριπίδης ὁ νεώτερος καὶ ἄλλοι. Καὶ τοὶ ὁ ἐν Βερολίνῳ καθηγητῆς κ. *Bruchmann* προσνέμει τῷ ἐκδότῃ κ. *Hirichs* διὰ τὸ ἐπιμελὲς τῆς ἐργασίας τὴν αὐτὴν εὐλογίαν, ἧς κατηξίωσεν αὐτὸν καὶ ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ δευτέρου τόμου καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐκδηλοῖ τὴν χαρὰν αὐτοῦ ὅτι ἡ τοῦ Βεργκίου ἐργασία ἤδη νῦν πρόκειται πλήρης, ὅμως οὐδὲ τὸ παράπαν παρέρχεται ἐν σιγῇ τὴν λύπην ὅτι πάλιν κορμὸς μόνον εἶναι καὶ ὅτι ἀπαγορεύεται ἡμῖν νὰ ἔχωμεν ἴσια ἴσια παρὰ λόγιον οἷος ὁ Βέργκιος ἐνιαίαν καὶ συνετελεσμένην ἔκθεσιν τῆς ἑλληνικῆς γραμματολογίας· διότι ἐν πρώτοις ἐλλείπει ἐν τῷ προκειμένῳ τόμῳ ἡ ἐπηκριβωμένη πραγματεύσις τῆς Ὀρεστείας (τῆς ἀριγνώτου τετραλογίας τοῦ Αἰσχύλου, ἣν ὡς γνωστὸν συναπαρτίζουσιν ὁ Ἀγαμέμνων, οἱ Χορηφοὶ, αἱ Εὐμενίδες καὶ δρᾶμα σατυρικὸν ὁ Πρωτεύς) ἡ συζήτησις περὶ τῆς Ἡλέκτρας τοῦ Σοφοκλέους καὶ πλείονων δραμάτων τοῦ Εὐριπίδου. Τὸ δὲ σπουδαιότερον ὀλίγη ἡ ἐργασία παρατηρεῖται ἐπὶ τῆς ἱστορίας τοῦ πεζοῦ λόγου, ὅσας περιληφθήσεται ἐν τῷ τετάρτῳ τόμῳ, ἐν ᾧ δημοσιευθήσεται καὶ ἡ κωμῳδία. Παρεκτὸς τούτου μικροῦ δεῖν οὐδὲν μανθάνει ὁ ἀναγνώστης περὶ τῶν φυλετικῶν καὶ διαλεκτικῶν σχέσεων. Ἐν τούτοις ὁ γλωσσικὸς τύπος τῆς τραγωδίας ὑπετυπώθη εἰς γενικοὺς χαρακτῆρας. Ἀπανταχοῦ δ' ἡ ἔκθεσις ἐκπρέπει ἐπὶ δυσὶν ἀρεταῖς. Πρῶτον ὁ Βέργκιος παρέχει ἐνδελεχῶς τὰς πηγὰς, ὅπερ πολῦτιμον καθίσταται παντὶ ἀναγνώστη διαφερόντως δὲ τῷ μέλλοντι νὰ διερευνήσῃ τὰς ἀναρίθμους λεπτομερείας καὶ πρὸς τοῦτο ὁ τρίτος οὗτος τόμος διδῶσι πολλαπλὴν ἀφορμήν. Δεύτερον εἶναι φανερόν ὅτι ὁ συγγρα-

1) Th. Bergk. Griechische Litteraturgeschichte. Dritter Band aus dem Nachlass herausgegeben von Gustav Hinrichs. Berlin, 1884. εἰς 4ον σελ. 620. τιμὴ 7 μάρκ. 2) ἐν φυλλαδίῳ τοῦ περιοδικοῦ Ἀπόλλωνος κατὰ μῆνα Αὐγούστου 1884.

3) ἡ Τραγωδία.

1) Χάριν τῶν πολλῶν μεταγράφων ἐν τῇ ὑποσημειώσει ταύτῃ τὰ δέοντα περὶ τῶν προμνημονευθέντων ποιητῶν ἐκ τοῦ ἡμετέρου τεύχους τῆς ἑλληνικῆς γραμματολογίας (ἥτις τύχῃ ἀγαθῇ συμπεριληφθεῖσα ἤδη ἐν τῷ προγράμματι τῶν Γυμνασίων διδάσκεται). Λοιπὸν 1) Ἀστυδάμας ὁ πρεσβύτερος υἱὸς τοῦ Μορσίου ἀξιοῦται ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ διαφερούσης εὐδοκίμησης. Κατὰ Σουΐδαν συνέθεσεν οὗτος 240 τραγωδίας, ἀλλὰ μόνον ἐπιγραφὰς τινῶν δραμάτων καὶ ἐν ἐπίγραμμά σωζεται. 2) Ἀστυδάμας ὁ νεώτερος μνημονεύεται καὶ αὐτὸς ὡς τραγικός. Πάντες δ' οὗτοι οἱ ποιηταὶ οὐ μόνον συνδέονται ἀλλήλοις διὰ συγγενείας, ἀλλὰ συναποτελοῦσιν ἴδιον σύμπλεγμα. Καὶ τοὶ μετὰ μεγάλῃ τῆς εὐσεβείας ἔχονται τῶν μεγάλων προγόνων, οὐδὲν ἥττον στεροῦνται ἀναντιλέκτως τοῦ πνεύματος τοῦ Αἰσχύλου. Εὐτυχῶς ἐσώθη ἀξιωμακρὸν μνημεῖον τῆς δραστικότητος τῆς περὶ τῆς ὁ λόγος ποιητικῆς σχολῆς, διότι ἡ τραγωδία Ῥῆσος ἡ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Εὐριπίδου παραδοθεῖσα συνετέθη πάντως ὑφ' ἐνὸς τῶν διαδόχων τούτων τοῦ Αἰσχύλου. 3) ὁ Σοφοκλῆς ἔγγονος τοῦ ὁμωνύμου ποιητοῦ καὶ ὁ νεώτερος Εὐριπίδης ἀνεψιὸς τοῦ ὁμωνύμου τραγικοῦ ἦσαν μὲν κληρονόμοι μεγάλων ὀνομάτων, ἀλλὰ ὡς ἐκ τῶν ἐφημέρων ἐργασιῶν αὐτῶν ἐξέρχονται μόνον εἰς τὴν ἡμετέραν χρεὶν τῆς σκηνῆς.

φεύς ἐν μέσῳ τῶν ἀρχαίων λεπτομερειῶν δὲν περιορᾷ τὸ πνεῦμα τοῦ ὅλου, οὕτως ὥστε ὁ ἀναγνώστης καὶ ἂν μὴ ἄλλως ἐμελλε νὰ μάθῃ τι περὶ τῆς ἑλληνικῆς γραμματολογίας, οὐδὲν ἤττον εὐρίσκει ἐν τῷ συγγράμματι αὐτῷ πολυμάθειαν οὐχὶ νεκράν, ἀλλὰ ζωηροτάτην ἐνέργειαν καὶ ἐκθεσιν. Τὸ ὅτι δὲ ὁ Βέργκιος ἀφίσταται γραμματολογικῶν ὑποδηλώσεων ἔργων τῶν ἄλλων δὲν φαίνεται ἀρεστόν. Πιθανῶς ὁ λόγος ζητητέος ἐν τούτῳ ὅτι αὐτὸς οὗτος δὲν ἠδύνατο νὰ καταστήσῃ τὸ ἴδιον ἔργον ἑτοιμον πρὸς ἐκτύπωσιν, ὅπερ καταδείκνυται ἐκ τινων μικροῦ λόγου ἁξίων καὶ ἐξ ἐπαναλήψεων. Πιθανῶς πάλιν τοῦτο νὰ ἦτο πρόθεσις ἢ πολὺ μᾶλλον συνήθεια τοῦ Βεργκίου. Πλὴν ἀλλ' ὅμως ἀνομολογητέον ὅτι ὡς τὸ πλεῖστον ἐμόχθησεν οὐ μόνον ὅπως ἐμπεδώτῃ τὰ γεγονότα, ἀλλ' ὅπως παρακολουθῇ καὶ τὰ αἵτια τῶν φαινομένων. Ἐνίοτε εὐκτόν ἀποδοκίμει νὰ ἔχῃ τις ἐκτενεστέρας εἰκασίας παρ' αὐτοῦ διότι δὲν δύναται νὰ ἦναι ἡ ἐντολὴ ἐνός συγγραφέως ὅπως ἐν οὐδεμιᾷ μοίρᾳ ποιῆται ὑποθέσεις ἢ ὅπως ἐγκαταλείπῃ αὐτὰς ἀνεκφράστους. Ἐν ᾧ τὴν ἀνησυχαίτηραν διάθεσιν τῆς τραγωδίας. (ἐν σελ. 109) ἀπὸ τοῦ δ'. ἔτους τῆς 89 Ὁλυμ. συσχετίζει πρὸς τὸν χαρακτήρα τοῦ δημοσίου βίου, ὁρίζει διὰ τὴν μορφήν τῆς τραγωδίας (σελ. 106) ὑπὲρ τὸ δέον καθολικὸν λόγον. Ἀποφαίνεται δὴλον ὅτι ὡς ἐξῆς «τὸ ἑλληνικὸν δράμα, ὡς ἐκπηγάζει ἐκ τεχνικῆς ἐλάσεως, οὕτω καὶ τηρεῖ εὐσταθῆ ἐν παντὶ χρόνῳ τὸν τύπον τοῦ συνδεδεμένου λόγου». Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν καθόλου, περὶ δὲ τῶν καθ' ἑκάστα μνημονευτέα τάδε α) ὁ Βέργκιος δῆλα δὴ πιστεύει ἐν σελ. 49) ὅτι γυναῖκες καὶ παιδιὰ, μάλιστα γυναῖκες μόνον μετ' ὀλίγων ἐξαιρέσεων, οὐδεμίαν εἴσοδον εἶχον εἰς τὸ θέατρον· β) ἀποδέχεται τὴν πεπαιωμένην πρόληψιν περὶ τοῦ ὅτι ἐπαθλοὶ τῶν δραματικῶν ποιητῶν ἦτο τρίπου, ἐν ᾧ ἡ τιμητικὴ αὐτῇ ἀμοιβὴ προσενέμετο μᾶλλον τοῖς λυρικοῖς γ) τὸ μοναδικὸν παράδειγμα ἐλευθέρως ἐπινοήσεως τοῦ τραγικοῦ μύθου παρέχει ὁ Ἀγάθων¹⁾, ὁ δὲ Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῷ δὲν κρίνεται ὑπὸ τοῦ συγγραφέως προσκριθητέος εἰς τὸ εἶδος τοῦτο ἅτε ἀπανταχοῦ ἀποκλίνων εἰς τὴν παράδοσιν τοῦ μύθου· δ) ὁ Βέργκιος ἐξαιρεῖ ὅτι ὁ χορὸς ἐν τῇ ἀρχαιοτέρᾳ τραγωδίᾳ οὐδαμῶς παρέμενεν ἀμέτοχος τῆς τραγικῆς πράξεως καὶ ὅτι ἐν ἐπιγενεστέροις καιροῖς κατὰ τὸ μᾶλλον, ἢ ἤττον κατέστη ἰδανικὸς θεατῆς (ιδ. σελ. 216)· ε. παρὰ πᾶσαν τὴν πρόοδον τῆς σκηνογραφίας τῆς τραγωδίας ἡ μεγαλοπρέπεια κατέστη ἔτι μᾶλλον, μετριωτέρα (σ. 44 καὶ

250)· ς) Πρὸς τεκμηρίωσιν περὶ τοῦ ὅτι ἡ αὐλητικὴ μουσικὴ ἔχει τι διεγερτικὸν ἐρείδεται ἐπὶ τοῦ τέλους τῶν Πολιτικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους VIII 7 S. p. 1342 B. 2.

«Διὸ καλῶς ἐπιτιμῶσι καὶ τοῦτο Σωκράτει τῶν περὶ τὴν μουσικὴν τινες, ὅτι τὰς ἀνειμένας ἀρμονίας ἀποδοκιμάσειεν εἰς τὴν παιδείαν, ὡς μεθυστικὰς λαμβάνων αὐτάς, οὐ κατὰ τὴν τῆς μέθης δύναμιν (βραχυτετικὸν ἴγάρ ἢ γε μέθη ποιῇ μᾶλλον,) ἀλλ' ἀπειρηκυίας. Ὡστε καὶ πρὸς τὴν ἐσομένην ἡλικίαν τὴν τῶν πρεσβυτέρων δεῖ καὶ τῶν τοιούτων ἀρμονιῶν ἀπτεσθαι καὶ τῶν μελῶν τῶν τοιούτων ἔτι δ', εἴ τις ἐστὶ τοιαύτη τῶν ἀρμονιῶν, ἢ πρέπει τῇ τῶν παιδῶν ἡλικίᾳ, διὰ τὸ δύνασθαι κόσμον τ' ἔχειν ἄμα καὶ παιδείαν, οἷον ἡ λυδιστὶ φαίνεται πεπονθέναι μάλιστα τῶν ἀρμονιῶν.»

Τελευταῖον τὸ ὄνομα τῆς τραγωδίας ἐξετάζει ἐν σελ. B. καὶ 259.

Ἐν Λευκάδι κατὰ Μάρτιον, 1885.

N. ΠΕΤΡΗΣ.

Ἀξιότιμε κύριε Διευθυντά.

Ἐλπίζω ὅτι θὰ τύχῃ παρ' ὑμῖν φιλοξενίας ἡ περὶ «χριστιανῆς γυναικός» πραγματεία τοῦ Ἀγγλοῦ ἐπισκόπου, ἣν ἀποστέλλω ὑμῖν πρὸς δημοσίευσιν. Τὴν μετάφρασιν τῆς πραγματείας ταύτης ἡ ἀναλαβοῦσα αὐτὴν ἀξιότιμος κυρία, ὡς μοι εἶπε προφορικῶς, ἔκρινεν ἐπικαιρὸν διὰ τὴν ἀτυχῆ ῥοπήν, ἣν παρ' ἡμῖν δυστυχῶς λαμβάνουσι τὰ τοῦ γυναικείου φύλου. Τὴν ιδέαν ταύτην, πιστεύω, δὲν θὰ ἀμφισβητήσωσιν οἱ ἀναγνώσοντες. Ἡ μετάφρασάσα ἐκ μετριοφροσύνης δὲν ἠθέλησε νὰ τεθῇ τὸ ὄνομα αὐτῆς, ὡς ἐγὼ νομίζω ἀδίκως. Διότι τὴν μετάφρασιν ταύτην ἐπεχείρησε χάριν τῶν παρ' ἡμῖν δεσποινίδων, ὑπὲρ ὧν οὐδέποτε ἐπαύσατο μεριμνῶσα. Πιστεύω δὲ ὅτι τὸ ἔργον κτᾶται μείζονα ἀξίαν, ἐὰν γείνη γνωστὸν εἰς τὰς νεαρὰς Ἑλληνίδας ποῖα ἐκ τῶν γυναικῶν ἐφρόντισε νὰ παράσχῃ εἰς τὰς ὁμοίας αὐτῇ ἀνάγνωσμα ὠφέλιμον καὶ τερπνόν, ἀλλὰ κυρίως δεικνύον τί ἀκολουθοῦσαι αἱ γυναῖκες δύνανται ἀκόπως καὶ ἀθορύβως νὰ φθάσωσιν εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο, ἀφ' οὗ ἡ ἐν χρήσει ὁδὸς ὁλοῦν ἀπομακρύνει αὐτάς. Ἐν ἀρχῇ ἡ πραγματεία φαίνεται σκοτεινὴ, εἰτα ὅμως οὕτω λαμπρῶς πάντα φωτίζονται, ὥστε τὸ ὅμμα μένει τεθαμβωμένον ὑπὸ τοῦ φωταυγοῦς θεάματος τοῦ παρεχόμενου εἰς τὴν ἐξεικόνισιν τῆς γυναικός. Εἴθε αἱ σελίδες αὗται νὰ ἦναι γόνιμοι καὶ ἀποταλεσματικοί.

Δέξασθε τὴν δῆλωσιν τῆς πρὸς ὑμᾶς ὑπολήψεως.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 19 Φεβρουαρίου 1885.

Σ. ΜΑΓΓΙΝΑΣ.

Σημ. Διευθ. Ἀπολλωνος. — Ἐκφράζοντες τῷ εὐγενεστάτῳ καθηγητῇ τοῦ Πανεπιστημίου κ. Σ. Μαγγίνα τὰς εὐγνώμονας ἡμῶν εὐχαριστίας ἐπὶ τῇ εὐμενεῖ ἀποστολῇ τῆς ἀνωτέρω δη.

1) Καὶ αὐθὺς ἐκ τοῦ γραμματολογικοῦ ἡμῶν τεύχους σημειούμεθα τὰ ἐξῆς περὶ Ἀγάθωνος «Ὁ ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ ἀληθῶς εὐφυῆς πεποικισμένος ποιητῆς εἶναι ὁ Ἀγάθων υἱὸς τοῦ Τιταμενοῦ, ὅστις γεννηθεὶς ἐν Ἀθήναις τῷ 449 π. Χ. ἐώρτασε τὴν πρώτην δραματικὴν νίκην ἔτι 446 καὶ πρὸ τοῦ 405 μετέβη εἰς τὸν ἐν Μακεδονίᾳ Ἀρχέλαον. Ἐπὶ τὰς τραγωδίας ἡκριβώθησαν τὰς ποιήσεις αὐτοῦ, ἐν αἷς τὸ ΑΝΘΟΣ. Εἰ καὶ εἰς τοὺς δεξιούς ποιητὰς κατ'ἐπὶ τὸν τρόπον καὶ παρεκτός τούτου ἐστερεῖτο τῆς προσήκουσης δραστικότητος τοῦ ἐνδελεχῶς προβιάζειν τὴν τραγικὴν ποίησιν».